

XALQARO AVTOMOBIL TASHUVLARINI BOSHQARISH VA RAQAMLASHTIRISH: XALQARO AVTOMOBIL TRANSPORTIDA “E-PERMIT” AXBOROT TIZIMINING ROLI

Jo'rayev Azamat Choriyevich

O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi Axborot-kommunikatsiya
texnologiyalarini joriy etish va raqamlashtirish bo'limi boshlig'i
o'rinbosari, azamat_zhuraev@mail.ru, +998 97 262 93 92

Hamrayeva Nasiba Xolmo'min qizi

O'zbekiston Milliy universiteti magistranti, +998 97 261 93 92
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13924593>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01- Oktyabr 2024 yil
Ma'qullandi: 05- Oktyabr 2024 yil
Nashr qilindi: 12- Oktyabr 2024 yil

KEYWORDS

Elektron ruxsatnoma, Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, Internet narsalari, Sun'iy intellekt, Bojxona, Umumiy Ma'lumotlarni Himoya Qonuni, Jahon bojxona tashkiloti, Xalqaro dengiz tashkiloti, Yevropa Ittifoqining Bojxona kodeksi (UCC), Yaponiyaning Elektron ochiq tarmog'i (e-ONE), AQShning Avtomatlashtirilgan tijorat muhiti (ACE)..

ABSTRACT

Avtomobilida xalqaro tashuv xalqaro savdoning ajralmas qismi bo'lib, bojxona, transport va xavfsizlik standartlariga rioya qilishni ta'minlash uchun keng qamrovli tartibga soluvchi tartibga bo'ysunadi. “E-permit” tizimi, ruxsat berish jarayonlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirish orqali, bu sohani modernizatsiya qilishda hal qiluvchi vositalar sifatida paydo bo'lmoqda, shaffoflikni, samaradorlikni va tashuvlarni barqarorligini oshirmoqda. Ushbu maqola xalqaro avtomobil transportida e-permit tizimining hozirgi holatini o'rganib chiqadi, ularning foydalari, qiyinchiliklari va kelajakdagi imkoniyatlarini tahlil qiladi. Xalqaro avtomobilida yuk tashuvchilari va logistika operatorlarining tajribalari ushbu tizimlar sohani qanday o'zgartirayotgani va aqlli, barqaror transport yo'lini qanday ochayotganini ko'rsatadi.

Avtomobilida xalqaro tashish murakkab, ko'p bosqichli jarayon bo'lib, ishlab chiqaruvchilar, tartibga soluvchi organlar, logistika provayderlari va bojxona o'rtasidagi muvofiqlashtirishni talab qiladi. An'anaviy ravishda, xalqaro chegaralardan transport vositalarini o'tkazish uchun kerakli ruxsatnomalarni olish qo'lda, qog'ozga asoslangan jarayon edi, bu kechikishlar, xatolar va samarasizliklarga moyil edi. Biroq, “E-permit” tizimining yaratilishi – ruxsatnomalarni berish, tasdiqlash va kuzatishni avtomatlashtiradigan raqamli platformalar – sohaning ishlash usulini o'zgartirmoqda.

Samarali va xavfsiz ruxsatnoma boshqaruvi zarurati xalqaro avtomobil tashuvlari kengayishda davom etayotgan va tartibga soluvchi tekshiruvlar kuchayib borayotgan bir paytda hech qachon bu darajada dolzarb bo'lmagan. Ushbu maqola xalqaro avtomobil tashish doirasida “E-permit” axborot tizimining rivojlanishi va amalga oshirilishini tahlil qiladi, uning tartibga rioya qilishni kuchaytirish, xarajatlarni kamaytirish va barqaror amaliyotlarni qo'llab-quvvatlashdagi rolini yoritadi.

Avtomobil transportida “E-permit” tizimining rivojlanishi. Transport sohasida “E-permit” tizimi so‘nggi besh yillikda axborot va aloqa texnologiyalaridagi (ICT) yutuqlar tufayli tez rivojlandi. Dastlab byurokratik jarayonlarni soddalashtirish uchun joriy qilingan ushbu tizimlar vaqt o‘tishi bilan real vaqt kuzatuv, ma‘lumotlar tahlili va bojxona boshqaruvi tizimlari hamda ta‘minot zanjiri dasturlari kabi boshqa raqamli platformalar bilan integratsiya kabi ilg‘or funktsiyalarni o‘z ichiga oldi.

Avtomobil tashuvlarida “E-permit” tizimi endi bir nechta funksiyani bajaradi. Ular davlatlarga raqamli ruxsatnomalarni elektron ayirboshlashga imkon beradi, tartibga soluvchi organlar va logistika provayderlari o‘rtasida muloqotni osonlashtiradi va bojxona organlariga ruxsatnomalar haqida real vaqt yangilanishlarini taqdim etadi. Ushbu tizim, shuningdek, xavfsizlik, shaffoflik va operatsion samaradorlikni oshirish uchun davlatlar o‘rtasida samarali integratsiya jarayonlarini tashkil qilishni talab qildi.

Turkiya, Ozarbayjon va Markaziy Osiyo kabi mamlakatlar va mintaqalar “E-permit” yechimlarini qabul qilishda yetakchilik qildilar, ularning avtomobil tashuvdagi to‘siqlarini kamaytirish, rioya qilishni kuchaytirish va kengroq raqamli iqtisodiyot maqsadlariga moslashishdagi potentsialini oshirdi.

1. Xalqaro transportda “E-permit” tizimining foydalari. Xalqaro avtomobil transportida “E-permit” tizimini qo‘llash tashuvchi korxonalarining ortiqcha vaqt va sarf-harajatni oldini olish, bojxonada ortiqcha vaqt sarflash, elektron yuklab olish va barqarorligi kabi turli jihatlarida ko‘plab afzalliklarni taklif etadi.

1.1 Bojxona rasmiylashtiriluvining soddalashtirilishi. An‘anaviy qog‘ozga asoslangan bojxona rasmiylashtirish jarayonlari ko‘pincha noqulay va sekin bo‘lib, yuk tashishda kechikishlarga va qo‘shimcha xarajatlarga olib keladi. “E-permit” tizimi ariza berish jarayonini avtomatlashtiradi va standartlashtiradi, buning natijasida avtobilda yuk tashuvchilarga bojxonada ruxsatnoma rasmiylashtiruviga sarflanadigan vaqtni sezilarli darajada qisqartiradi. Raqamli tasdiqlash mexanizmlari bilan bojxona organlari ruxsatnomalarni darhol tasdiqlashi mumkin, bu esa tezroq qayta ishlashni va ma‘muriy to‘siqlarning kamayishini ta‘minlaydi.

Bundan tashqari, “E-permit” tizimi bir davlat tashuvchilarning elektron ruxsatnoma blanka ma‘lumotlarini avtomobil ikkinchi davlat bojxona postiga borishidan oldin ushbu davlat bojxona organi axborot tizimiga elektron ko‘rinishda ma‘lumotlarni yuboradi. Natijada, tashuvchiga bojxona postida elektron ruxsatnomani rasmiylashtiruvini tez amalga oshirishiga imkon beradi.

1.2 Davlatlar o‘rtasida ruxsatnoma blankalarini boshqarilishi. “E-permit” tizimi doirasida Xalqaro avtotransportda yuk tashishda elektron ruxsatnomalarni ayri boshlash quyidagi qulayliklarni yaratadi. Jumladan, ruxsatnoma blankalarini chop etish uchun sarflanadigan xarajatlarini oldi olinadi, ruxsatnoma blankalarini xorijiy davlatlarning vakolatli organlariga pochta xizmatlari orqali yuborishda ketadigan vaqt va xarajatlarning oldi olinadi, tashuvchilar tomonidan chegara postlari orqali o‘tish vaqt oraliqlari qisqaradi, ruxsatnoma blankalari ishlatilishini aniq vaqt oralig‘ida kuzatish imkonini yaratiladi, tezkor ruxsatnoma blankalarini almashish imkonini beradi va tezkor elektron ruxsatnomaga ariza berish va uni tezkor olish imkonini beradi.

Xalqaro avtomobil transporti tashuvlarida ruxsatnoma turlari bir nechta turlarga bo‘linadi. Bular, ikkitomonlama, tranzit, universal va uchtomonlama ruxsatnoma turlari. “E-permit” tizimi ruxsatnoma bergan davlat, tashuvchi kompaniya nomi, avtotransport nomeri,

ruxsatnoma turi, ruxsatnoma raqami hamda barkod kabi ma'lumotlar ishonchli va to'g'ri ekanligini avtomatik ravishda tekshirish orqali muvofiqlikni ta'minlaydi. Bu ruxsatnomalar noto'g'ri yoki to'liq bo'lmagan ma'lumotlar tufayli jarimalar yoki kechikishlar xavfini kamaytiradi.

Bundan tashqari, "E-permit" tizimi mavjud ma'lumotlarni real vaqtda yangilaydi, bojxona organlari va logistika provayderlariga eng so'nggi ma'lumotlarni yetkazishni ta'minlash imkonini beradi. Bu, ayniqsa, avtomobil tashuvlarida "E-permit" tizimi joriy qilingan davlatlarning tezkor ma'lumot almashishda muhimdir.

1.3 Xarajatlarni kamaytirilishi. Ruxsatnomalarni berish va tasdiqlash jarayonlarini avtomatlashtirish sezilarli darajada xarajatlarni tejashga olib keladi. Qo'lda bajariladigan jarayonlar mehnat talab qiluvchi va xatolarga moyil bo'lib, bu qimmatbaho kechikishlarga yoki arizalarni qayta topshirishga olib kelishi mumkin. "E-permit" tizimi qo'lda aralashuv zaruriyatini kamaytiradi va shu bilan ma'muriy xarajatlarni kamaytiradi hamda inson xatolarining xavfini minimallashtiradi.

Bundan tashqari, davlatlarda ruxsatnoma blankalarini chop etish, yetkazish, tarqatishdagi xarajatlar, bojxonada rasmiylashtirishga ketadigan resurslar xarajatlari va logistika provayderlarining ruxsatnoma olishga ketadigan xarajatlarini tejab qolishga imkon beradi.

1.4 Atrof-muhit barqarorligi. Barqarorlik xalqaro transport tashuvlari uchun muhim e'tiborga aylangan va "E-permit" tizimi bir necha jihatdan ekologiyaga hissasini qo'shmoqda. Ruxsatnomalarni tasdiqlash jarayonini optimallashtirish va kechikishlarni qisqartirish orqali "E-permit" tizimi portlar va bojxona nazorat punktlarida kutish davrlari bilan bog'liq yonilg'i sarfini va chiqindilarni kamaytirishga yordam beradi.

2. Qiyinchiliklar va cheklovlar. "E-permit" tizimining aniq afzalliklariga qaramay, ularning xalqaro avtomobil transportida keng tarqalishi va samaradorligini cheklashi mumkin bo'lgan bir qancha qiyinchiliklar mavjud.

2.1 Ma'lumotlar xavfsizligi va maxfiyligi. "E-permit" tizimi tashuvchi kompaniya nomi, avtotransport nomeri, ruxsatnoma turi, ruxsatnoma raqami hamda ruxsatnomaning maxsus barkod maxfiy ma'lumotlari kabi muhim ma'lumotlar bilan ishlaydi, bu esa ularni kiberhujumlar nishoniga aylanishdan himoya qilishni anglatadi. Ushbu tizimlarning xavfsizligini ta'minlash juda muhimdir, chunki ma'lumotlar buzilishi sezilarli moliyaviy yo'qotishlar, operatsion uzilishlar va obro'ga putur yetkazishi mumkin.

Bundan tashqari, ayniqsa Yevropa Ittifoqi kabi ma'lumotlarni himoya qilish qonunlari (masalan, GDPR - Umumiy Ma'lumotlarni Himoya Qonuni) qat'iy bo'lgan hududlarda, ma'lumotlar maxfiyligiga bo'lgan talablar oshib bormoqda. "E-permit" tizimi shaxsiy va korporativ ma'lumotlarni himoya qilish uchun kuchli xavfsizlik choralarini joriy qilishi shart.

2.2 O'zaro ishlash qobiliyati. Avtomobilda xalqaro tashuvlarda "E-permit" tizimining turli davlatlar va bojxona organlari o'rtasida o'zaro ishlashini talab qiladi. Biroq, ko'plab davlatlar va bojxona organlari o'z tizimlarini mustaqil ravishda ishlab chiqqan, bu esa standartlashtirishning yetishmasligiga olib keladi. Bu davlatlarga boshqa davlatlar bilan uzluksiz va tezkor ma'lumot almashishda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin, chunki ular turli platformalar va tartibga soluvchi talablarga moslashishlari kerak bo'ladi.

Xalqaro miqyosda "E-permit" tizimini standartlashtirishga qaratilgan say-harakatlar olib borilmoqda, ammo bu jarayon sekin davom etmoqda. To'liq hamkorliksiz, xalqaro

avtomobil transportini soddalashtirishdagi “E-permit” tizimining to‘liq potentsialini amalga oshirish qiyin bo‘lishi mumkin.

2.3 Texnologik to‘siqlar. Davlatlar tashuvchilarni yetarli darajada tizim bilan ishlashini tashkil qilmasligi natijasida, avtomobilda yuk tashuvchilar va logistika provayderlari “E-permit” tizimini samarali joriy etish uchun zarur resurslar yoki texnik bilimlarga ega bo‘lmasliklari mumkin. Hukumatlar va xalqaro tashkilotlar tashuvchilarga “E-permit” texnologiyalarini qabul qilishda yordam berishlari kerak. Bunga o‘quv dasturlari yoki minimal texnik bilim talab qiladigan foydalanuvchilar uchun qulay platformalarni yaratishi mumkin.

3. Ilg‘or tajribalar: Muvaffaqiyatli amalga oshirishlar. Bir nechta tadqiqotlar xalqaro avtomobil tashishida ruxsatnoma tizimlarining muvaffaqiyatli joriy etilishini namoyish etadi:

3.1 Yevropa Ittifoqining Bojxona kodeksi (UCC). Yevropa Ittifoqining UCC doirasi a‘zo davlatlar o‘rtasida bojxona jarayonlarini soddalashtirish uchun keng qamrovli “E-permit” tizimini joriy qildi. Ruxsatnomalar arizasini avtomatlashtirish orqali UCC bojxonani o‘tkazish vaqtini 50% dan ko‘proqqa qisqartirdi va Yevropa Ittifoqi doirasida transport vositalarining yetkazib berish samaradorligini sezilarli darajada oshirdi.

3.2 Yaponiyaning Elektron ochiq tarmog‘i (e-ONE). Yaponiyaning e-ONE tizimi “E-permit” larni bojxona platformasi bilan birlashtirib, ishlab chiqaruvchilar, logistika provayderlari va bojxona xodimlari o‘rtasida uzluksiz muvofiqlashtirishni ta‘minlaydi. Ushbu tizim, ayniqsa, ruxsatnoma olish uchun zarur bo‘lgan vaqtni kamaytirishda samarali bo‘ldi va avtomobil ishlab chiqaruvchilariga Osiyo va undan tashqaridagi asosiy bozorlar uchun yetkazib berishni tezlashtirishga yordam berdi.

3.3 AQShning Avtomatlashtirilgan tijorat muhiti (ACE). AQShning ACE platformasi avtomobil tashish uchun “E-permit” berishni o‘z ichiga olgan barcha import va eksport bilan bog‘liq jarayonlar uchun yagona markaz sifatida xizmat qiladi. ACE, ayniqsa, AQSh, Kanada va Meksika o‘rtasidagi avtomobillarni transchegaraviy tashishning murakkabligini kamaytirishda muhim rol o‘ynadi. Ruxsatnoma jarayonini avtomatlashtirish va uni bojxona deklaratsiyalari bilan integratsiyalash orqali, ACE qog‘oz ishlarini sezilarli darajada qisqartirdi va avtomobillarni bojxonadan o‘tkazish jarayonini tezlashtirdi.

4. Avtomobil transportida “E-permit” tizimlarining kelajak yo‘nalishlari. Xalqaro avtomobil transportida “E-permit” tizimlarining kelajagi istiqbolli bo‘lib, kelgusi yillarda ularning rivojlanishiga ta‘sir ko‘rsatadigan bir nechta asosiy tendensiyalar mavjud.

4.1 Blokcheyn bilan integratsiya. Blokcheyn texnologiyasi ruxsatnomalar va yuk tashishni kuzatish uchun xavfsiz va shaffof usulni taqdim etadi. Ruxsatnomalarni berish va tasdiqlashning o‘zgarmas yozuvlarini yaratish orqali blokcheyn ishlab chiqaruvchilar, logistika provayderlari va tartibga soluvchilar o‘rtasidagi ishonchni oshirishi mumkin. Bir nechta tajriba loyihalari allaqachon mavjud “E-permit” tizimlariga blokcheynni integratsiya qilishni boshlagan va bu tendensiya yaqin kelajakda tezlashishi kutilmoqda.

4.2 Sun‘iy intellekt va prediktiv tahlil. Sun‘iy intellekt (AI) va prediktiv tahlilni “E-permit” tizimlariga integratsiya qilish tashish jarayonlarini yanada optimallashtirishi mumkin. Ular potentsial tashuvlarni aniqlash, kechikishlarni bashorat qilish va muqobil yo‘nalishlarni taklif qilish orqali tashish samaradorligini oshiradi. Shuningdek, AI tizimlari tartibga soluvchi organlarga muvofiqlikni buzish yo‘llarini aniqlashga yordam beradi va yanada maqsadli nazoratni ta‘minlaydi.

4.3 Xalqaro standartlashtirish tashabbuslari. Xalqaro avtomobilda yuk tashuvlari kengayishda davom etar ekan, xalqaro chegaralar orqali ishlay oladigan standartlashtirilgan "E-permit" tizimlariga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Jahon bojxona tashkiloti (WCO) va Xalqaro dengiz tashkiloti (IMO) kabi xalqaro tashkilotlar "E-permit" uchun global standartlarni ishlab chiqishga qaratilgan ishlarda faol ishtirok etmoqda, bu esa tizimlarning kengroq o'zaro ishlashiga yordam beradi va transchegaraviy savdoni soddalashtiradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, "E-permit" tizimlari xalqaro avtomobil tashishni inqilobiy tarzda o'zgartirmoqda, samaradorlik, tartibga rioya qilish va atrof-muhit barqarorligi nuqtai nazaridan sezilarli afzalliklarni taklif qilmoqda. Garchi ba'zi qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, ayniqsa ma'lumotlar xavfsizligi, o'zaro ishlash qobiliyati va kichik kompaniyalar uchun kirish imkoniyati sohalarida, "E-permit" texnologiyalarining rivojlanishi va joriy etilishi xalqaro avtomobilda yuk tashuvlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda. "E-permit" tizimlari rivojlanib borar ekan va blokcheyn, sun'iy intellekt (AI) va prediktiv tahlil kabi yangi texnologiyalarni o'z ichiga olsa, ular xalqaro avtomobil transportining kelajagini shakllantirishda tobora markaziy rol o'ynaydi. Ma'muriy yuklarni kamaytirish, murakkab tartibga soluvchi tartiblarga rioya qilishni ta'minlash va barqaror amaliyotlarni qo'llab-quvvatlash orqali "E-permit" tizimlari aqlli va samarali xalqaro transport tizimini yaratishga yo'l ochmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. European Commission. (2018). "Union Customs Code (UCC) va Raqamli Bojxona". [Online]. Havola: https://ec.europa.eu/taxation_customs/general-information-customs/union-customs-code_en
2. Japan Customs. (2020). "Elektron Ochiq Tarmoq Bojxona va Savdo uchun (e-ONE)". Yaponiya Moliya Vazirligi. [Online]. Havola: <https://www.customs.go.jp/english/e-customs/e-one.html>
3. U.S. Customs and Border Protection. (2019). "Avtomatlashtirilgan Tijorat Muhiti (ACE)". [Online]. Havola: <https://www.cbp.gov/trade/automated>
4. International Road Transport Union (IRU). (2020). "Global Transport va Logistika Raqamlashtirishning Ta'siri". [Hisobot]. Havola: <https://www.iru.org/resources/newsroom/impact-digitalization-global-transport>
5. World Customs Organization. (2020). "E-Ruhsatnomalar va Global Bojxona Raqamli Transformatsiyasi". [Online]. Havola: <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/e-permits.aspx>
6. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (2019). "Savdo Osonlashtirish va Bojxona Raqamlashtirishda Blokcheyn". [Hisobot]. Havola: <https://unece.org/blockchain-transport-trade>
7. Song, H., & Lee, J. (2021). "Blokcheyn Texnologiyasi va Uning Global Ta'minot Zanjiri va Logistika Potentsial Qo'llanmalari". Ta'minot Zanjiri Boshqaruvi Jurnali, 58(3), pp. 74-89.
8. Smith, R., & Jones, T. (2020). "Xalqaro Logistika Optimallashtirishda Sun'iy Intellektning Roli". Transport Tadqiqotlari E: Logistika va Transport Tadqiqotlari Jurnali, 133, pp. 27-41.
9. World Trade Organization (WTO). (2018). "E-Ruhsatnoma Tizimlarini Global Standartlashtirish va Chegaralararo Savdo". [Online]. Havola: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/e-permits2018_e.htm

10. International Maritime Organization. (2019). "Dengiz Logistikasi va Bojxona Rasmiylashtirishda Raqamli Yechimlarning Roli". [Hisobot]. Havola: <https://www.imo.org/en/OurWork/Facilitation>
11. O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. (2022). "Turkiy davlatlar tashkilotiga a'zo davlatlar o'rtasida "E-permit" tizimini joriy qilish". [Online]. Havola: <https://mintrans.uz/>

